

Det kan muligens tenkes enkelte forhold hvor det at hun ikke er gift med den mannen hun lever sammen med, gir kvinnen styrke i forholdet, men dette vil være unntaket snarere enn regelen. At noen kvinner og menn lever sammen uten å være gift, kan imidlertid føre til en oppmykning av de strenge konformitetskravene vi møter overalt, og dette er i seg selv positivt. Samlivene kan bidra til å åpne muligheter for andre til å leve sammen på utradisjonelle måter. Jeg er redd for at avtalte samliv ikke har noen frigjørende virkning utover dette.

Det er viktig og nødvendig at kvinnene reiser seg og gjør et radikalt opprør mot ekteskapet. Det opprøret må rette seg ikke bare mot ekteskapet som juridisk og religiøs institusjon men mot ekteskapet og kjernefamilien som en økonomisk institusjon som har utnyttelsen av kvinnelig arbeidskraft som sitt viktigste kjennetegn. Et slikt opprør kan bare lykkes ved bred organisering av kvinnene og ved at kvinnene krever større forståelse for det samfunnsnyttige arbeidet de utfører og at de nekter å fortsette å utføre det på slavevilkår.

I de senere års debatt er det blitt reist krav om at underholdsplikten skal oppheves. I praksis fungerer vanligvis underholdsplikten slik at mannen bidrar med penger og hustruen bidrar med husarbeid. Det er derfor blitt hevdet at underholdsplikten gjør kvinnen økonomisk avhengig av mannen og at man kan unngå denne avhengigheten ved å oppheve underholdsplikten. Lignende argumentasjon blir brukt for å oppheve likedelingsregelen på skiftet. Underholdsplikten og likedelingsregelen har lenge vært de eneste rettsreglene som ga kvinnene økonomisk kompensasjon for husarbeidet. Reglene om underholdspått og likedeling er ikke som Thue hevder, kvinneskrammerende fordi de beror på undervurdering av kvinnene. De fleste husmødre synes nok at de har slitt like mye som mannen for å skaffe familien hus, bil o.a. gjennom arbeid som ikke synes gjennom et resultat i kroner og øre og som heller ikke på andre måter setter tydelige spor etter seg³.

Bl.a. er det grunn til å tro at det ligger mye forsakelse fra kvinnenes side bak mannens formuesøkning⁴.

Progressiv lovgivning kjennetegnes ved at den styrker svake gruppers eksistensgrunnlag og/eller utviklingsmuligheter. Om man fjerner underholdsplikten idag, vil det øke lønnsinntakerens makt i familien fordi han har loven på sin side når han ikke vil gi kona penger. Opphevelsen av likedelingsregelen vil føre til at kvinnen kan bli stående på bar bakke økonomisk når ekteskapet blir oppløst. En slik lovendring vil være et klart tilbakeskritt for kvinnene og den vil ikke ha progressive elementer i seg.

Agnes Vogt

3. Om synligheten av kvinners arbeid, se Kari Wærness l.c.

4. Denne antakelsen finner støtte i Jurk-materialet. Jurk-materialet består av 870 skriftlige henvendelser innkommet til Jurk (Juridisk rådgivning for kvinner i Oslo) i årene 1974 til 1977.

Kvinnans rettslige og sociale stilling

Karin Widerberg: Kvinnans rettslige og sociale stilling i Sverige 1750-1976. 311 sider. Doktorandafhandling i rettssociologi. Department of Sociology of Law, Lund University, Report Series 3-1978.

I sin afhandling om kvinders retlige og sociale stilling i Sverige fra midten af det 18. århundrede til 1976 undersøger Karin Widerberg (i det følgende KW) spørsmålet om hvilken betydning retsregler har haft og kan have for kvinders sociale stilling. Den måde hun angriber spørsmålet på, anser hun selv for bestemt af to udgangspunkter. For det første har hun villet sætte kvinden i centrum. For det andet har hun villet bygge på strukturalismen (Althusserskolen).

Ønsket om at sætte kvinden i centrum har bestemt valget af empirisk materiale, der belyser kvindens retlige og sociale stilling.

Kvindens retsstilling defineres på følgende måde: »den særbehandling efter køn som gøres i lagtext och i praxis« (s. 5). Senere foretages en afgrænsning således at praksis (dvs. myndigheders og domstoles retsansvendelse) ikke gennemgås. Kvinders retsstilling sættes således i afhandlingen lig med kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. Ændringer i kvinders retsstilling sættes tilsvarende lig med indførelse af eller afskaffelse af kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. Det spørgsmål, der undersøges, er derfor ikke hvilke sammenhænge der er mellem retsregler generelt og kvinders sociale stilling, men kun hvilke sammenhænge der er mellem de lovregler der kønsdiskriminerer (formelt særbehandler) og kvinders sociale stilling.

Kvindens sociale stilling, mener KW, kan beskrives ved at studere kvinders situation på forskellige sociale områder (s. 5). Ved område forstås hun en afgrænset del af virkeligheden som den fremtræder (dens fremtrædelsesform). At et område er socialt betyder, at det er samfundsmæssigt bestemt. Socialt område sættes i modsætning til privat område. Sociale områder er synlige under kapitalismen, mens f.eks. hjemmearbejde ikke er et socialt, men et privat område under kapitalismen. Med udgangspunkt i »kvinde i centrum« mener KW, at det er nødvendigt at beskrive kvindens stilling på følgende sociale områder: produktion, forplantning, socialisering af børn og seksualitet. Kvindens sociale stilling betegner kvindens stilling på disse 4 områder tilsammen. Kvindens sociale stilling omfatter ikke kvindens retsstilling, der i KW's terminologi som nævnt udgøres af den kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. De sammenhænge, der eftersøges, er altså ikke sammenhænge mellem et delfænomen (retsstillingen) og en totalitet (den sociale stilling),

men mellem to adskilte fremtrædelsesformer (kønsdiskriminerende lovgivning og stillingen på visse sociale områder).

Afhandlingen består af en empirisk del og en teoretisk-marxistisk del. Den empiriske del er den største, idet den fylder ca. 230 sider, mens den teoretiske del udgør ca. 50 sider. Den empiriske del består igen af to næsten lige store dele: en historisk gennemgang af kvinders retlige og sociale stilling fra ca. 1734-1970 og en gennemgang af kvinders retsstilling fra 1970-1976. KW angiver selv (s. 3), at hendes hovedsigte ikke har været at videreudvikle teorien, men at indsamle så meget empirisk materiale som muligt om kvindens retlige og sociale stilling.

Den historiske gennemgang begynder med et kapitel om kvindens retlige og sociale stilling ved midten af 1700-tallet, hvor udgangspunktet tages i 1734-års loven. Dernæst følger et kapitel om kvindens retlige og sociale stilling fra ca. 1750 - ca. 1850, herefter et kapitel om samme spørgsmål fra ca. 1850-1930 og endelig et kapitel om kvindens retlige og sociale stilling fra ca. 1930-1970. I perioderne før 1930 gennemgås kvinders sociale stilling med udgangspunkt i familien i de forskellige klasser og lag, da de foran nævnte sociale områder (produktion, forplantning, socialisering af børn og seksualitet) på daværende tidspunkter antages at være nært knyttet til familien. I kapitlet om perioden fra 1930-1970 tages derimod udgangspunkt i de 4 sociale områder (produktion mv.). Den retshistoriske gennemgang navnlig vedrørende de ældre perioder er kortfattet. Kvinders retsstilling fra ca. 1750 - midten af 1800-tallet inklusive reformerne i 1850'erne og 1860'erne gennemgås således på ca. 9 sider (s. 83-92) og kvinders retsstilling fra ca. 1870-1930, dvs. hele den tidlige kapitalistiske retsudvikling vedrørende kvinder gennemgås på ca. 8 sider (s. 108-116).

Den historiske gennemgang omfatter overgangen fra feudalsamfund til kapitalisme. Den retsudvikling, der skildres, består primært i, at kvinder får retssubjektivitet i relation til en række områder i den »offentlige sfære« (i modsætning til de indre forhold i familien) f.eks. arbejdslivet, det politiske liv og uddannelserne. Sammenhænge mellem den økonomiske udvikling (fremvæksten af kapitalismen) og retsudviklingen fremgår løbende af den historiske gennemgang.

De historiske afsnit bygger både med hensyn til kvinders retsstilling og kvinders sociale stilling næsten udelukkende på sekundærmateriale. KW siger selv herom (s. 50), »eftersom det är en historisk översikt, så har primärmateriale endast i mycket begränsad omfattning kunnat plockas fram. Följande framställning bygger följaktligen på sekundärmateriale...«. Efter min mening afskærer KW sig herved i høj grad fra at få nye sandheder frem, idet hendes gennemgang stort set kun bliver en gengivelse af hvad andre forfattere, der ikke har bestræbt sig på at se på kilderne med kvindebevidste marxistiske øjne, har fået ud af dem.

Gennemgangen af kvinders retsstilling i perioden fra 1970-1976 foretages i tre kapitler. Det første handler om kvinders retsstilling fra 1970-1972, det andet om kvinders retsstilling fra 1972-1976 og det sidste om lovgivning

mod kønsdiskriminering. I disse afsnit refereres kort en række formelt særbehandlende love. Der er ikke tale om en helt udtømmende kortlægning af samtlige formelt særbehandlende lovregler, men langt de fleste også en del ikke særlig væsentlige opremses. Særlig i kapitlet om kvinders retsstilling fra 1972-1976 går KW noget udover definitionen af kvinders retsstilling som lig kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovregler, idet hun også rejser spørgsmålet om der mangler lovregler. Periodiceringen er udtryk for, at KW mener, at der først fra 1972 er sket væsentlige ændringer i kvinders retsstilling siden omkring 1930. Det er positivt særbehandlingsprojekterne på initiativ af jämställdhetsdelegationen der virkede fra 1972-1976 og debatten om anti-diskriminationslovgivning, der er baggrunden for denne opfattelse.

Frem til kapitlet om lovgivning mod kønsdiskrimination handler afhandlingen udelukkende om Sverige. Men i kapitlet om anti-diskriminationslovgivning udvides emnet, idet der i dette kapitel dels findes et engelsksproget afsnit om »USA - Women and legislation for equality - the example of Affirmative Action Programs«, dels afsnit om internationale konventioner og foruden om Sverige om Danmark, Norge og Finland. For Danmarks og Norges vedkommende er de ikke særlig aktuelle, da de stopper i 1976 og der i disse lande i 1978 er vedtaget ny lovgivning. Desuden er afsnittene ganske korte. Danmark behandles således på 1½ side.

Afhandlingens teoretisk-marxistiske del er udformet som en ramme omkring den empiriske del. Det er gjort på den måde, at teorien er fordelt på to kapitler, hvoraf det ene er placeret før den empiriske del og det andet danner afslutningen på afhandlingen.

I det indledende teoretiske kapitel refereres hovedtankerne i strukturalismen som den er udformet af Althusser og Poulantzas. Der bygges især på Louis Althusser: *För Marx*, Stockholm 1968, Nicos Poulantzas: *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping 1970 og Louis Althusser - Etienne Balibar: *Att läsa kapitalet I og II*, Stockholm 1970. Til slut i dette kapitel rejses spørgsmålet om teorien er tilstrækkelig til at passe til udgangspunktet »kvinden i centrum«. KW peger i den forbindelse på, at det er en mangel, at reproduktionen ikke er tilstrækkelig problematiseret. Reproduktion betegner hos KW dels nogle funktioner som f.eks. reproduktion af produktionsforholdene, arbejdskraften og slægten, dels nogle områder. De områder KW kalder reproduktive er hjemmearbejdet, forplantningen og socialiseringen af børn (note 11 til kap. I). Nogle steder omtales produktion som lig offentlig sfære og reproduktion som lig med privat sfære.

I det afsluttende kapitel med titlen strukturel analyse af kvindens retlige stilling i Sverige sammenholdes det empiriske materiale med den strukturalistiske teori. Kapitlet består af følgende underafsnit: Lovgivningens årsager, lovgivningens former, den juridiske ideologis dominans og ligestilling under kapitalismen.

I afsnittet om lovgivningens årsager fremhæver KW, at de gennemgåede

lovbestemmelser (der indfører eller afskaffes kønsdiskrimination) hver især har flere forskellige årsager. Retsudviklingen i den tidlige kapitalisme antages dels at have haft økonomiske, dels politiske og ideologiske årsager. Udviklingen fra 1930-1970 antager KW primært havde økonomiske årsager og udviklingen efter 1970 betragter hun som primært politisk motiveret, idet hun ser aktiviteten omkring retlig regulering af kvinde/ligestillingsproblemer som en måde at pacificere den nye kvindebevægelse på samtidig med, at der kun sker marginale ændringer i kvinders sociale stilling. KW tillægger den nye kvindebevægelse afgørende betydning for udviklingen i 1970'erne. Derimod tillægger hun ikke lovgivning særlig stor betydning, idet den antages nærmest kun at have været brugt til at rydde hindringer af vejen for en udvikling som var sat i gang af andre faktorer.

I afsnittet om lovgivningens former undersøger KW om den strukturalistiske tese om rettens abstrakte, universelle karakter under kapitalismen gælder for kvinders retsstilling. Da hun som nævnt definerer kvinders retsstilling som kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning, er det spørgsmål hun undersøger kun om afskaffelse og indførelse af kønsdiskrimination under kapitalismen passer med tesen om, at der er en tendens til, at retten får en abstrakt, universel karakter. I den tidlige kapitalisme skete der generelt en afvikling af kønsdiskrimination. Denne udvikling passer godt med tesen om rettens abstrakte, universelle karakter. I senkapitalismen er der en vis tendens til genindførelse af kønsdiskrimination særlig i form af positiv særbehandling. Denne udvikling passer umiddelbart ikke så godt til tesen om rettens abstrakte, universelle karakter, men efter KW's mening er denne dog alligevel rigtig som udtryk for hovedtendensen.

Efter min mening bekræfter udviklingen i kvinders retsstilling efter ca. 1960 (skiftet skete efter min opfattelse omkring 1960 og ikke i 1972) ikke tesen om rettens abstrakte, universelle karakter. Der sker i en vis forstand en »refeudalisering« af kvinders retsstilling, idet der igen indbygges forskelsbehandlingskriterier i retten. Men det sker ikke ved hjælp af biologisk køn som under feudalsamfundet. Det sker f.eks. ved at sondre mellem arbejdskraft og ikke-arbejdskraft. Arbejdskraftens og ikke-arbejdskraftens retsstilling er ikke den samme, slet ikke på områder, der særlig har relation til kvinder. EF's ligestillingsregler gælder f.eks. kun arbejdskraft, der i EF-direktivet om ligebehandling omfatter den potentielle, aktuelle og forhenværende arbejdsstyrke. Personer, der falder udenfor arbejdsstyrken, er overhovedet ikke omfattet af den retliggørelsesbølge vedrørende ligestilling der sker i disse år. Forsørgerbegrebets retlige relevans er også meget forskellig for arbejdskraft, der som hovedregel er socialsikret uafhængig af forsørgerstatus og for ikke-arbejdskraft overfor hvem forsørgerbegrebet bruges. Da kvinder har lavere arbejdsmarkedstilknytning end mænd er forskelsbehandling af arbejdskraft og ikke-arbejdskraft samtidig indirekte en forskelsbehandling af kvinder og mænd, men uden brug af biologisk køn. Tilsvarende forskelsbehandler retsreglerne f.eks. også mel-

lem kvindedominerede og mandsdominerede dele af arbejdsmarkedet, men således at mænd på kvindeområderne får samme retsstilling som kvinderne og omvendt.

Efter min mening er der klar tendens til at retlig forskelsbehandling af kønnene ved hjælp af kriterier, der knytter an til socialt typiske karakteristika ved kvinder hhv. mænd, vinder frem på bekostning af forskelsbehandling direkte på grund af biologisk køn (som er det eneste KW undersøger). Det kan også udtrykkes på den måde, at kvinde-ret sammenhængende skifter fra at antage karakter af biologisk kønsrelateret til social kønsrelateret. Hvis det er rigtigt, kan man ikke bedømme om tesen om rettens abstrakte, universelle karakter er holdbar ved hjælp af et materiale, der kun belyser den direkte biologiske kønsdiskrimination (den formelle særbehandling) i lovgivningen.

I afsnittet om tesen om den juridiske ideologis dominans indenfor ideologien i et kapitalistisk samfund antager KW, at denne tese passer på udviklingen i kvinders retsstilling (= formelt særbehandlende lovgivning). Som argument herfor henviser hun til, at man både omkring århundredskiftet og i 1970'erne har »lukket munden« på kvindekampen ved at imødekomme nogle af kravene ved retlige reformer.

Efter min mening er det en fejlbedømmelse at anse kvindebevægelsen for primær årsag til retliggørelsen af visse kvinde/ligestillingsproblemer i 1960'erne og 1970'erne. For mig at se ligger årsagen i offentliggørelsen af reproduktionen. Den væsentligste ændring, der er sket i kvinders arbejde efter ca. 1960 er, at det gamle kvindearbejde, dvs. arbejdet som hustru og moder i familieregion for en stor dels vedkommende er blevet lønarbejde typisk i den offentlige social, sundheds- og uddannelsessektor. Der er derimod ikke sket nogen væsentlig tilgang af kvinder til merværdiproduktionen. Jeg tror, at der altid vil ske en retliggørelse (uafhængig af kvindekampen), når et område skifter fra at være privat til at være offentligt, hvilket i disse år er ved at ske med det reproduktive arbejde. Tilsvarende sker der en af-retliggørelse, når et område skifter fra at være offentligt til at være privat. På de områder KW behandler er der ikke generelt en tendens til at juraen breder sig. Den kvindelige seksualitet er snarere genstand for en privatisering og af-retliggørelse. F.eks. er de fleste abort (fosterdrabs)regler afviklet.

I afsnittet om ligestilling under kapitalismen går KW ind for, at man teoretisk godt kan tænke sig kønnenes ligestilling under kapitalismen, men hun anser det ikke for praktisk sandsynligt, at kvinder og mænd vil blive ligestillet uden socialisme. Indenfor visse grænser mener hun nok, at kvinders stilling kan forbedres ved hjælp af lovgivning, men hun anser dog betydningen heraf for marginal sammenlignet med betydningen af andre former for kvindekamp.

Efter min mening har KW ikke noget grundlag for at vurdere, hvad retsregler i almindelighed kan bruges til, når hun kun har undersøgt formel særbehandling i lovgivningen. Det højeste hun kan konkludere, er at

lovgivning vedrørende kønsdiskrimination kun har begrænset betydning, hvilket de fleste formentlig er enige i.

Som det vel er fremgået af mine kommentarer til KW's slutkapitel, synes jeg ikke det er en god ide at definere kvinders retsstilling, som hun har gjort. Og jeg synes definitionen harmonerer dårligt med det strukturalistiske udgangspunkt. Hvis man tænker ud fra strukturalismen, må man vel anse det for strukturelt bestemt, hvad der er de dominerende sammenhænge mellem kvindekøn og ret. Det kan ikke være noget den enkelte forfatter frit kan konstruere ved at vælge den ene eller den anden definition af kvinders retsstilling. Hvis man ser på hele retssystemet i forhold til kvinders sociale stilling, er det for mig at se sådan, at det et givet retssystem har at sige om kvinders sociale stilling i nogle perioder bringes til udtryk i formelt særbehandlende (kønsdiskriminerende) regler og i andre perioder i andre slags regler, f.eks. socialt kønsrelaterede regler. Hvis man vil studere en periode, hvor de vigtigste sammenhænge mellem kvinders sociale stilling og retten på det retlige plan fremtræder i kønsdiskriminerende regler, så er det en god ide at definere kvinders retsstilling som KW har gjort. En sådan periode forelå i den tidlige kapitalisme. Men hvis man vil undersøge en periode som f.eks. tiden efter ca. 1960, hvor de vigtigste forbindelser mellem ret og kvindekøn går udenom det biologiske kønskriterium, så afsporer man sine studier ved at definere kvinders retsstilling som KW gør. Efter min mening burde hun have brugt en bredere definition, hvis indhold hun så kunne præcisere i forskellige retninger med henblik på forskellige perioder.

Ruth Nielsen

Kvindearbejdsret

Anmeldelse af *Ruth Nielsen »Kvindearbejdsret«*.

Udkommer på Kvinderetlig skriftserie, Juristforbundets Forlag, februar 1979.

Ruth Niensens oversigtsværk handler om »socialt kvindekøns retsstilling i arbejdslivet i Danmark i perioden fra ca. 1960 til midten af 1978 herunder om ligeløns- og ligebehandlingsreglerne«. ¹

Hendes hensigt med værket er »at give en analyserende beskrivelse af de arbejdsretlige regler, der handler om kvinde- og ligestillingsproblemer med det retspolitiske sigte at påvise, hvordan de hindrer eller fremmer socialt kvindekøns integration i arbejdsstyrken«. (p. 2)

Ruth Nielsen (RN) bruger betegnelsen »socialt kvindekøn« som »samlebetegnelse for en række socialt typiske kvindelige karakteristika i et givet samfund« (p.1). – De forhold hun især drager frem som værende typiske for kvinder i Danmark efter 1960 er følgende tre forhold:

1. Kombinationen af familie og arbejde
2. Lav arbejdsmarkedstilknytning, særlig deltid.
3. Kønsopdelingen af arbejdsmarkedet (p.1)

Det er disse forholds retlige aspekter, hun ønsker at undersøge i sin bog.

Om bogens egen baggrund

Bogen er blevet til bl. a. på grundlag af materiale RN har udarbejdet til og benyttet i sin ulønnede kursusfagsundervisning i kvinderet på Københavns Universitet i perioden fra 1975 til nu. – Det er måske karakteristisk for de vilkår, udforskningen af aktuelle retsforhold set ud fra en kvinde-specifik synsvinkel har, at forskningsarbejdet er udført af en ekstern – altså ikke forskningsforpligtet – lektor i et helt andet fag, end det bogen behandler.

Selvom det ikke omtales, vidner bogens egen tilblivelsesproces og status i universitetets produktionshierarki – hvor den heller ikke er skrevet som afhandling af hverken den ene eller den anden slags – således om arbejdsvilkårene for kvinder.

Om bogens teori og metode

Ruth Niensens bog indeholder som allerede nævnt »en analyserende beskrivelse«. Udgangspunktet for analysen er kvinders og mænds forskellige situation i forhold til lønarbejdet og til det ulønnede reproduktive arbejde. Hendes holdning er, at disse forskellige situationer bør tilnærmes hinanden mest muligt.

Bogen indeholder hverken eksplicite teoretiske eller metodiske afsnit,

1. Mine sidehenvisninger stammer fra en kopi af manuskriptet, så de kan kun være en vejledning for, hvor i bogen citaterne stammer fra.